

POPÉLY GYULA

A nemzetközi kisebbségvédelem és a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés

Az első világháborút követő békekötések teljesen átalakították Közép- és Kelet-Európa térképét. Az európai területi átrendeződések leglényegesebbike az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása, a lengyel államiság felújítása és az ún. utódállamok - Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia - létrehozása, illetve jelentős megnagyobbodása volt. A háború letragikusabb vesztese Magyarország és a magyar nemzet lett. Az ország elvesztette területének 71,44, lakosságának pedig 63,54 százalékát.¹ A nemzetiségi területeken túlmenően Magyarország jelentős magyar etnikumú országrészeket is kénytelen volt átengedni a győztes nagyhatalmak hathatós támogatását élvező utódállamoknak. E területi átrendeződések következtében a magyar nép egyharmada új, számára idegen államok alattvalója lett.

A békekonferencia főhatalmai - Anglia, Franciaország, Olaszország, az USA és Japán - nem hagyhatták figyelmen kívül azt a körülményt, hogy az európai határok átalakítása következtében újból hatalmas, esetenként többmillióس nemzeti kisebbségek kerültek idegen fennhatóság alá. Közismert tény, hogy a békeszerződések abszurd területi rendezései folytán csupán Kelet-Közép-Európában mintegy 32 millió ember került nemzeti kisebbségi helyzetbe.² A versailles-i békerendszer megalkotói éppen az igazságtalan békeszerződések következményeinek legalább részleges tompítása céljával, illetve az önrendelkezési elv megszegésének ellensúlyozásaként vélték szükségesnek az akaruk ellenére idegen államokba bekebelezett nemzettöredékek védelmét valamilyen módon nemzetközi ügyé tenni.³

A nemzetiségi kérdés a háború alatt is fokozott szerepet játszott a hadviselő felek - főleg az antant - propagandájában. Már akkor elhangzottak olyan megnyilvánulások is, hogy a nemzetiségek védelme lényegében a művelt emberiség közös ügye. A Monarchiaellenes cseh politikai emigráció vezetője, T. G. Masaryk - a háború után Csehszlovákia első államelnöke - is ezt a nézetet vallotta, s szóban és írásban odaadóan agitált a kisebbségi, nemzetiségi jogok nemzetközi szintű rendezése érdekében. A háború alatt írt és először 1918 tavaszán megjelentetett Az új Európa című tanulmányában például világosan kifejtette, hogy szerinte a kisebbségi, nemzetiségi kérdés nem lehet csak az egyes államok „belügye”. Az erre való hivatkozást Masaryk egyszerűen „farizeusi alapelv”-nek nevezte említett tanulmányában.⁴

Az USA elnökének, Wilsonnak kezdeményezésére a győztes antanthatalmak hivatalosan is elfogadták a nemzetközi kisebbségvédelem elvét s a párizsi békekonferencián megtették a kellő lépéseket az átfogó rendezés érdekében ezen a téren. Párizsban először a Népszövetség⁵ létrehozásával összefüggésben vetődött fel a kisebbségek nemzetközi védelmének gondolata, ugyanis ez a nemzetekfeletti szervezet - mint a világbéke őre - magától értetődően vállalta az összes olyan nemzetközi probléma felügyeletét, amelyek a jövőben esetleg államközi feszültségek forrásaivá s így a béke megbontásának okozóivá válhatnak. A Népszövetség alapszabályzatából azonban kimaradt a kisebbségvédelem konkrét kodifikálása. Ez azonban nem a nemzetközi kisebbségvédelem ügyének elejtését jelentette, hanem csupán egyéb, külön nemzetközi szerződések formájában való konkretizálását.⁶

Wilson elnök intencióival összhangban a békekonferencia főtanácsa - az ún. Négyes Tanács - az 1919. május 1-jén létrehozott Új Államok és Kisebbségek Bizottságára bízta a kisebbségvédelmi rendszer elméleti kidolgozását. Ez a bizottság fogalmazta meg 1919 májusában az új, valamint a területileg megnagyobbodott államokba bekebelezett

nemzettöredékek, az ún. „faji, nyelvi és vallási kisebbségek” jogait biztosítani hivatott nemzetközi szerződések szövegét, amelyeket a békeszerződések részeinek tekintettek.⁷

A békekonferencia plenáris ülése 1919. május 31-én foglalkozott a nemzetközi kisebbségvédelem problémájával. Jellemző, hogy ezen az ülésen az utódállamok képviselői - ebben az esetben Lengyelországot is ide számítjuk - már hevesen tiltakoztak a kisebbségvédelem tervezett rendszere ellen. Persze ez egyáltalán nem meglepő, hiszen az antanhatalmak jóvoltából éppen ezek az új, felújított, illetve területileg jelentősen megnagyobbodott közép-európai államok kebeleztek be aránytalanul nagyszámú magyar, német, ukrán, belorusz stb. népességet. A Csehszlovák Köztársaság nevében felszólaló Karel Kramář miniszterelnök például többek között kifejtette, hogy véleménye szerint a kisebbségvédelmi szerződések komoly beavatkozást jelentenek az őket aláíró államok szuverenitásába. Kramář egyúttal azt is bejelentette, hogy Csehszlovákia már saját kezdeményezéséből hozzálátott egy olyan alkotmány szövegének kidolgozásához, amely az ország nemzeti kisebbségeinek jogait is tökéletesen és maradéktalanul biztosítani fogja. Érvelése szerint a kisebbségvédelem olyan belügyi feladat, amelyet minden országnak saját magának kell megoldania, mindenféle külső beavatkozás vagy nemzetközi ellenőrzés lehetőségének kizárásával. A békekonferencia plenumának szóban forgó 1919. május 31-i ülésén hasonló értelemben nyilatkoztak a tervezett kisebbségvédelmi rendszerről a román, a délszláv és a lengyel békedelegációk képviselői is.⁸

Az utódállamok képviselőinek tiltakozó, a kisebbségvédelmi szerződések elvét elutasító felszólalásai után Wilson elnök fejtette ki álláspontját ebben a kérdésben. Szerinte a Népszövetség által garantált nemzetközi kisebbségvédelem elsősorban az érintett utódállamok érdeke, mivel a bekebelezett kisebbségek csak ezúton válhatnak ezen államok integráns elemeivé; ellenkező esetben a kisebbségek államellenes törekvések hordozóivá lesznek, ami rendkívüli veszélyeket rejt magában a világbéke szempontjából. „Nem vállalhatjuk egy területi rendezés garanciáját - fejtette ki Wilson az USA álláspontját ebben a vonatkozásban -, ha azt nem tartjuk becsületesnek, és nem adhatjuk beleegyezésünket zavaró körülményekkel terhes rendezéshez, olyanhoz, amely véleményünk szerint nem biztosíthatja a világ békéjét.” Ez azt jelentette, hogy az USA csak abban az esetben lesz hajlandó elismerni az utódállamok szuverenitását a megszerzett területekre, ha azok nemzetközi szerződésekben kötelezik magukat az e területeken élő kisebbségek jogainak tiszteletben tartására. Wilson szerint a világbéke megőrzése az elsődleges cél, a kisebbségi kérdés pedig csakis ennek a nagy célnak lehet a függvénye. „Azt kelt mondanom - szögezte le az USA elnöke -, semmi sem rejt olyan veszélyeket a világ békéjére, mint a bánásmód, melyet bizonyos körülmények között a kisebbségekkel szemben alkalmazhatnak.” Az utódállamok által nyert területek népességének elégedetlensége saját helyzetével tehát nem szabad, hogy destabilizációs állapotokat idézzon elő a kelet-közép-európai térségben. „Ha hozzájárulunk ezekhez a területi gyarapodásokhoz, jogunk van ragaszkodni a béke bizonyos garanciáihoz” - fejtegette az USA elnöke.⁹

A nagyhatalmak végül is az utódállamok képviselőinek tiltakozása ellenére megalkották a kisebbségvédelmi rendszert. Az egyes államok kormányaival kötött kisebbségvédelmi szerződések természetesen csak „azokat az alapvető emberi jogokat fogalmazták meg, amelyek a kisebbségeket minimális követelményként bármely körülmények között megilletik.”¹⁰ Ezeknek a minimális kisebbségi és alapvető emberi jogoknak az elfogadása valamennyi érintett állam számára kötelezővé vált. Ennek következtében az idegen állami fennhatóság alá került magyar nemzettöredékek nemzeti kisebbségi és nyelvi jogait is mindenütt nemzetközi szerződések biztosították.¹¹

K. Kramář csehszlovák miniszterelnök és E. Beneš külügyminiszter 1919. szeptember 10-én írták alá a Párizs melletti Saint-Germainen-Laye-ben a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került kisebbségek jogait garantáló szerződést, amelyet december 10-én a prágai Nemzetgyűlés is ratifikált. Az államelnöki jóváhagyás után ez a szerződés 1920. július 16-án lépett életbe. A Csehszlovák Törvénytarba mint az 508/1921. sz. törvény került be, amely 1921. december 31-én hirdettetett ki.¹²

A csehszlovák kormány a szerződés I. fejezetének 1. cikkelyében kötelezettséget vállalt oly értelemben, hogy a kisebbségvédelmi szerződésben garantált nemzetiségi, nyelvi jogokat sértő törvényt, rendeletet vagy egyéb intézkedést nem hoz. „Csehszlovákia¹³ kötelezi magát arra - szögezte le a saint-germaini szerződés I. fejezetének 1. cikkelye -, hogy a jelen fejezet 2-8. cikkelyeibe foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben, és hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés sem lesz hatályos.” A konkrét szabályozást illetően a kiindulópont az I. fejezet 2. cikkelyének első bekezdése volt: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.”

Az állampolgárság problémáját az idézett fejezet 3-6. cikkelyei szabályozták. Az e pontokban lefektetett alapelvek szerint Csehszlovákia köteles volt, illetve lett volna ipso facto minden fenntartás nélkül saját állampolgárainak elismerni mindazokat a volt német, osztrák és magyar állampolgárokat, akiknek a szerződés életbe lépésének idején lakóhelyük vagy illetőségük Csehszlovákia területén volt. Ez vonatkozott az e területen születettekre, valamint azokra is, akiknek szülei ezen a területen lakóhellyel vagy illetőséggel rendelkeztek.

A szerződés I. fejezte 7. cikkelyének első bekezdése azt szögezte le, hogy „minden csehszlovák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi”. A következő, a második bekezdés még egyszer megerősítette a vallási egyenjogúságot: „A vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: a nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen csehszlovák állampolgárra sem lehet hátrányos.”

Ugyanennek a cikkelynek harmadik bekezdése kimondta, hogy „egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken”. A cikkely negyedik bekezdése a csehszlovák kormány részéről a nemzeti kisebbségek számára biztosítandó nyelvi jogok alapelveit tartalmazta: „Amennyiben a csehszlovák kormány megállapítana egy hivatalos nyelvet, abban az esetben a nem cseh nyelvű (sic!) csehszlovák állampolgárok megfelelő lehetőséget kapnak majd arra, hogy a bíróságok előtt szóban és írásban saját nyelvüket használhassák.”

A szerződés idézett I. fejezetének 8. cikkelye ugyancsak a kisebbségeknek a többségi nemzettel azonos jogi elbírálásáról intézkedett: „Azok a csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és biztosítékokat élvezik, mint a többi csehszlovák állampolgár. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, vezetni és ellenőrizni, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják.”

A nemzeti kisebbségek iskola- és oktatásügyével a szerződés I. fejezetének 9. cikkelye foglalkozott. E cikkely első bekezdése az anyanyelvi oktatás biztosítására kötelezte a csehszlovák kormányt. „Az olyan városokban és kerületekben - szögezte le a kisebbségvédelmi szerződés ide vonatkozó cikkelye -, ahol jelentékeny arányban nem cseh nyelvű (sic!) csehszlovák állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatásügy

terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a csehszlovák kormányt abban, hogy a cseh nyelv tanítását kötelezővé tegye.” Ugyanennek a cikkelynek második bekezdése a kisebbségeknek az állami és községi költségvetésből való méltányos részesedésének kötelességével foglalkozott: „Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordítatnak.”

A saint-germaini szerződésnek további lényeges megállapítását a II. fejezet 10. cikkelye tartalmazta, amely Kárpátalja autonómiája biztosításának kötelességét róta a csehszlovák kormányra: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakd rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.”

A következő, a 11. cikkely a kárpátaljai önkormányzat felállításának alapelveit tartalmazta: „A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási és vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.”

A saint-germaini szerződés II. fejezetének 14. cikkelye az eddigi rendelkezések népszövetségi garanciájának tényét rögzítette s egyben kötelezte csehszlovákiát a Népszövetségi Tanács, illetve az Állandó Nemzetközi Bíróság illetékességének elismerésére a kisebbségi jogok megsértése vagy annak veszélye esetén: „Csehszlovákia hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben az I. és II. fejezetekbe foglalt rendelkezések oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Népszövetség védelme alatt fognak állni. Ezek a rendelkezések a Népszövetség Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. Az Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán kötelezik magukat arra, hogy nem tagadják meg a hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen olyan módosításától sem, amelyet a Népszövetség Tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott.

Csehszlovákia hozzájárul ahhoz, hogy a Népszövetség Tanácsa minden egyes tagjának meg legyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek valamelyikének bármilyen megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja, és hogy a Tanács oly módon járhasson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasnak és hathatósan mutatkoznak.

Csehszlovákia azonkívül hozzájárul ahhoz, hogy abban az esetben, ha ezekre a cikkekre vonatkozó jogi vagy ténykérdésekben a csehszlovák kormány és a Szövetséges és Társult Főhatalmak bármelyike vagy a Népszövetség Tanácsában helyet foglaló bármely hatalom között véleménykülönbség merülne fel, ez a véleménykülönbség a Népszövetségről szóló Egységokmány 14. cikkelye értelmében nemzetközi jellegű vitának tekintendő. A csehszlovák kormány hozzájárul ahhoz, hogy minden ily nemű vitás kérdés, ha a másik fél kéri, az Állandó Nemzetközi Bíróság elé terjesztessék. Az Állandó Bíróság döntése ellen fellebbezésnek nincs helye, s a határozat ugyanolyan erejű és érvényű, mint az Egységokmány 13. cikkelye értelmében hozott határozatok.”¹⁴

A Népszövetség 1920 januárjában kezdte meg tevékenységét. A kisebbségvédelmi szerződések, valamint a békeszerződések vonatkozó cikkelyei értelmében - amint láttuk - a nemzetközi kisebbségvédelem kérdésével a Népszövetségi Tanács volt hivatott foglalkozni.¹⁵ A tanács mindjárt működése kezdetén szükségesnek látta kidolgozni annak az eljárásnak a szabályait, amelyek alkalmazásával érvényesíthető lesz a kisebbségvédelem népszövetségi garanciája.

A Népszövetségi Tanács megbízásából Tittoni olasz külügyminiszter dolgozta ki a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések népszövetségi garanciális eljárásának szabályait. A tanács 1920. október 22-i brüsszeli ülésén tárgyalta meg Tittoni jelentését s azt határozattá emelte.¹⁶

A népszövetségi határozattá vált Tittoni-jelentés értelmében a Népszövetségi Tanács azonnal köteles közbelépni, mihamarabb a kisebbségek jogainak tényleges vagy várható megsértése tudomására jut. A szóban forgó 1920. október 22-i határozat alapján a tanács közbelépésének elvben mindössze az volt a feltétele, hogy valamelyik tagja felhívja a testület figyelmét a bekövetkezett kisebbségi jogsérelemre, illetve annak veszélyére. Ilyen esetben a Népszövetségi Tanácsnak jogában állt a legjobb belátása szerint eljárni a jogsértő kormánnyal szemben. Az „eljárás” módját és az alkalmazott szankciók mértékét az idézett határozat azonban már nem konkretizálta.

A kisebbségi jogok megsértésére, illetve a jogsérelem veszélyére az említett határozat alapján maga a sértett kisebbség, vagy a Népszövetségi tanácsban nem képviselt hatalom is felhívhatta a Népszövetség figyelmét, de ez csak kimondottan kérelem vagy információ formájában történhetett. Ezeket a panaszokat a Népszövetség főtitkára köteles volt mindenféle kommentár nélkül közölni a Népszövetségi Tanács valamennyi tagjával. Természetesen ez még nem jelentette a jogi eljárás - az ún. judicial act - beindulását. Erre csakis azután kerülhetett sor, ha a petíció tárgyát képező jogsérelemre a tanács valamelyik tagja felhívta a testület figyelmét. Ezzel egyidejűleg a petícióban érintett állam kormányát is értesíteni kellett a panasztevés tényéről és annak tartalmáról. Amennyiben aztán az érintett kormány jónak látta, válaszolhatott a Népszövetségnek és magyarázattal szolgálhatott a felpanaszolt jogsérelem tárgyában, erre azonban nem volt kötelezhető, illetve válasza nem volt határidőhöz kötve. A Népszövetségi Tanács pedig mindettől függetlenül - amint arra már utaltunk - csak akkor tűzte napirendre a petícióban felvetett kisebbségi jogsérelem ügyét, ha azt a tanács valamelyik tagja szükségesnek tartotta s így konkrétan javasolta annak megvizsgálását.¹⁷

A Népszövetségi Tanács néhány nappal később, 1920. október 25-én az ismertetett eljárással kapcsolatban elfogadott még egy módosító határozatot, amelynek lényege a következő volt: A tanács elnöke és az általa ad hoc kijelölt két másik tanács tag - tehát voltaképpen egy „három-bizottság”, - a Népszövetséghez benyújtott panaszokat megvizsgálja s a vizsgálat eredményét a tanács valamennyi tagjának tudomására hozza.¹⁸ Ezek az ad hoc „három-bizottságok” csupán az egyes konkrét panaszbeadványok véleményezésére jöttek létre, tevékenységük azonban mégis figyelemreméltó volt, elvégre ezek máris a Népszövetségi Tanács valamilyen kisebbségi bizottságainak voltak tekinthetők.

Ezzel azonban még nem zárult le a nemzetközi kisebbségvédelem népszövetségi garanciális eljárásának kialakulási folyamata. A kisebbségeket ért sérelmek orvoslásának eljárási módját Csehszlovákia és Lengyelország javaslatára - újból módosította a Népszövetségi Tanács 1921. június 27-i genfi határozata. Ennek értelmében minden beérkezett panaszt, amely nem a Népszövetség valamely tagállamától - tehát például ha egyenesen a sértett kisebbségektől - ered, „késelem nélkül” közölni kell az érintett állam kormányával. Az érdekelt állam kormányának aztán három héten belül nyilatkoznia kellett, óhajt-e arra egyáltalán reagálni. Amennyiben a bepanaszolt kormány nem kívánt érdemben foglalkozni az ellene beadott petícióval, illetve ha három héten belül nem válaszolt a

Népszövetség Titkárságának felhívására, akkor az eljárás további része az előző határozatokban megállapított módon folyt le. Ha azonban az érintett kormány vállalkozott az érdemi válaszadásra, azt két hónapon belül meg kellett tennie. A Népszövetség Titkársága a kisebbség petícióját ezután az érintett kormány állásfoglalásával egybekapcsolva hozta a szervezet tagállamainak tudomására s az már a Népszövetségi Tanács elé is így került.¹⁹

A Népszövetségi Tanács ülései - de a világszervezet közgyűlései is - aránylag sűrűn foglalkoztak a nemzetközi kisebbségvédelem elvi problémáival. A Tanács 1923. évi őszi ülésén például Csehszlovákia és Lengyelország újabb eljárás-módosító javaslattal álltak elő, amit a testület szeptember 5-i ülése határozattá is emelt. Ennek az újabb határozatnak az értelmében tovább szűkültek a sértett kisebbségek panasztevési lehetőségei, valamint petícióik méltányos elbírálásának kilátásai.

A szóban forgó határozat már a formális elfogadhatóság szempontjából is szigorú vizsgálatnak vetette alá az egyes kisebbségi panaszokat, s e vizsgálat eredményétől tette függővé azok figyelembe vételét. A benyújtott petíciók eszerint csakis a kisebbségi jogok problematikájára szorítkozhattak, nem teheték kérdésessé a kisebbség és az államhatalom közötti viszony létjogosultságát, azaz nem tartalmazhattak külön állam alakítására vagy a fennálló országhatárok megváltoztatására való utalásokat; továbbá az ilyen beadványok nem származhattak névtelen szerzőktől vagy kétes forrásból, stílusuk nem lehetett sértő és csupán olyan kérdéseket vehettek fel, amelyek a közelmúltban nem képezték már hasonló jellegű petíció tárgyát. Ha a bepanaszolt államnak esetleg kifogása volt valamilyen petíció elfogadhatóságával kapcsolatban, e kérdésnek eldöntésére a Népszövetségi Tanács elnöke és az általa felkért másik két tanácstag volt illetékes. Az érintett kormány kívánságára és „ha a körülmények ezt az eljárást szükségessé és lehetségessé teszik”, a tanács elnöke engedélyezhette a válasz kidolgozására megszabott két hónapnyi idő meghosszabbítását. A szóban forgó határozat a továbbiakban szűkítette a petíció, illetve az érintett kormány által arra adott válasz ismertetési körét is, méghozzá oly értelemben, hogy az ezentúl csupán a Népszövetségi Tanács tagjaival volt tudatható s ha az már napirendre tűzte a panasz tárgyalását, csak akkor volt közölhető a Népszövetség többi tagjával is. Természetesen a Népszövetségi Tanács ezután is csak akkor foglalkozhatott érdemileg a panaszos kisebbség petíciójával, ha annak napirendre tűzését valamelyik tanácstag konkrétan javasolta.²⁰ Az egész itt ismertetett eljárásra jellemző, hogy a fellebbezés joga csakis a bepanaszolt kormányokat illette meg, a panaszt tevő és sértett kisebbségeket azonban már nem.

A Népszövetséghez beérkezett petíciók nagy száma, de méginkább a kisebbségi problémák rendkívülién kényes volta újabb és újabb módosító határozatok elfogadására ösztönözték a Népszövetségi Tanácsot ebben a vonatkozásban. A tanács 1925. június 10-i határozata például a petíciók megvizsgálására megalakítandó ún. „három-bizottságok” összetételével kapcsolatban tartalmazott néhány pontosító megállapítást.²¹

A Népszövetségi Tanács által alkalmazott kisebbségvédelmi eljárás nem bizonyult hatékony eszköznek e jogok nemzetközi garanciája terén s ennek maga a világszervezet is tudatában volt. Ha a tanács eltökéltsége és ereje nem is volt elegendő e meddő rendszer gyökeres megreformálására, arra azért kísérletet tett, hogy legalább részben kimozdítsa a holtpontról ezt az egész megrekedt eljárási rendszert. Ezt lett volna hivatott szolgálni a Népszövetségi Tanács 1929. június 13-i ülésén elfogadott határozata, amely újrafogalmazta a kisebbségi petíciók vizsgálatának és az ügyben való eljárásának processzusát. Az elfogadott határozat érdemi része a következő megállapításokat tartalmazza:

„A Tanács

A) Úgy dönt, hogy a következő rendelkezésekkel egészíti ki az előző határozatokban foglalt, kisebbségek petícióinak vizsgálatára vonatkozó határozatokat;

1. A kérvények elfogadhatósága.

Ha a Főtitkár valamely kérvényt elfogadásra alkalmatlannak nyilvánít, erről a kérelmezőt értesítenie kell, és amennyiben szükséges, közli vele a Tanács 1923. szeptember 5-i határozatát a kisebbségi petíciók elfogadhatóságának feltételeiről.

2. A Kisebbségi Bizottságok összetétele.

Az 1920. október 25-i határozatban lefektetettekkel szemben a Tanács elnöke különleges esetekben a Tanácsnak nem kettő, hanem négy tagját kérheti fel a kisebbségi kérvény vizsgálatában való közreműködésre.

3. A Kisebbségi Bizottságok üléseinek gyakorisága.

A Tanács kívánatosnak tartaná, ha a Kisebbségi Bizottságok fontolóra vennék annak lehetőségét, hogy a Tanács ülészekai között is ülést tartsanak bármikor, ha azt az egyes kérvények vizsgálata szükségesnek ítéli.

4. A kérvényekre a Kisebbségi Bizottságok által tett lépések közzététele.

a) Ha a Kisebbség Bizottság tagjai egy kérdés vizsgálatát befejezik, akkor anélkül, hogy a kérdésnek a tanács napirendjére való felvételét kérnék, vizsgálatuk eredményét a Tanács többi tagjával, azok tájékoztatása céljából, levélben közlik. A Főtitkár a releváns dokumentumokat a Tanács tagjai számára hozzáférhetővé teszi.

b) Évente egy alkalommal a Főtitkár iratot küld - tájékoztatás céljából - a Tanács minden tagjának, mely tartalmazza a leveleket, melyeket a különböző Kisebbségi Bizottságok a fentiekben ismertetett módon a Tanács tagjainak az év folyamán küldtek.

5. Az eredmény publikálása a Kisebbségi Bizottság által megvizsgált kérdésben.

A Kisebbségi Bizottságok vegyék alaposan fontolóra annak lehetőségét, hogy az érintett Kormány hozzájárulásával a vizsgálat eredményét közzétegyék. A Tanács őszintén reméli, hogy amennyire ez csak lehetséges, az érintett kormányok megadják majd hozzájárulásukat a közzétételhez. A jelentés közzétételének helye az Official Journal, tartalma pedig a Kisebbségi Bizottság részéről a Tanács többi tagjához intézett levél, vagy bármiféle erre alkalmas szöveg lehet.

6. Rendszeres évi kiadványok a Szövetség kisebbségvédelmi tevékenységéről.

A Főtitkár az Official Journal hasábjain évente statisztikát közöl:

1. Az az évben beérkezett kérvények számáról; 2. Az elfogadásra alkalmatlannak nyilvánított kérvények számáról; 3. Az elfogadásra alkalmasnak nyilvánított és a Hármas Bizottság elé terjesztett kérvények számáról; 4. A Bizottságok számáról és a kérvények vizsgálata érdekében tartott üléseinek számáról; 5. A kérvények számáról, melyeknek vizsgálatát a Hármas Bizottságok abban az évben befejezték.

B) A jen határozat ismertetendő mindazokkal az államokkal, melyek a kisebbségek védelméről megállapodásokat fogadtak el. (...)²²

A Népszövetségi Tanács 1929-ben tehát még megpróbálta megmenteni a nemzetközi kisebbségvédelem elvét, amint azonban a későbbiek folyamán bizonyosodott, nem nagy sikerrel. A húszas és harmincas évek fordulóján az elnyomott kisebbségek már egyre kevésbé bíztak a Népszövetségben, elvégre az addigi egy évtizedes gyakorlat elszomorítóan cáfolta a kisebbségi jogorvoslások hatékonyságát. A harmincas években éppen ezért már jóval kevesebb a Népszövetséghez beérkezett kisebbségi panaszok, petíciók száma, mint az a húszas években volt.

A nemzetközi kisebbségvédelem ügyét a Népszövetség közgyűlései is többször napirendjükre tűzték. Bár sem a Népszövetség plenáris ülése, sem az egyes bizottságok ülései nem voltak jogosultak a döntéshozatalra a kisebbségvédelem ügyében - amint említettük, ilyen jogköre csakis a Népszövetségi Tanácsnak volt -, az itt elhangzott javaslatoknak és hozzászólásoknak mégis megvolt a maguk erkölcsi súlya. Így például a Népszövetség 1922 szeptemberében megtartott III. közgyűlése is napirendre tűzte a kisebbségek védelmének ügyét, az e tárgyban szeptember 21-én elfogadott dokumentum azonban üres elvi

kinyilatkoztatásokon kívül semmi konkrétumot nem tartalmazott, sőt inkább a helyzetükkel elégedetlen és gyakorta panaszkodó kisebbségeket is igyekezett „lojalításra” inteni.

„A Közgyűlés, teljesen elismerve a kisebbségeknek azt az alapvető jogát, hogy a Nemzetek Szövetségének védelmében részesüljenek minden elnyomással szemben: súlyt helyez arra a kötelességre is, hogy a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó egyének kötelesek lojalis polgárok módjára együttműködni azzal a nemzettel, melyhez most tartoznak” - szögezte le a Népszövetség közgyűlése 1922. szeptember 21-i ülésén elfogadott határozat harmadik pontja.²³

Miután a gyakorlatban a Népszövetségi Tanács ismertett kisebbségvédelmi eljárása szinte teljesen eredménytelen volt, a Népszövetség közgyűlése a későbbiek folyamán is többször volt kénytelen foglalkozni ezzel a kérdéskörrel. Így volt ez például az 1928. évi őszi közgyűlésen is, ahol többek között a kisebbségvédelem reformjának kérdése is ismételten szóba került.

Beelaerts van Blokland holland külügyminiszter 1928. szeptember 5-én mondott beszédében kifogásolta a kisebbségi panaszok kivizsgálásával megbízott ún. „hármásbizottságok” munkáját, mivelhogy azok úgymond többnyire nem képesek elbírálni a beérkezett panaszok jogosultságát és megalapozottságát. Javasolta, hogy a „hármásbizottságok” helyett hozzanak létre egy Kisebbségügyi Állandó Bizottságot (Comission permanente des minorités), amely hivatott lesz részletesen és szakszerűen kivizsgálni a kisebbségi panaszokat. A holland javaslatot Németország, Ausztria és Svájc képviselője is támogatta, határozat azonban nem született belőle, mivel több népszövetségi képviselő ellene foglalt állást. Jellemző, hogy a holland külügyminiszter javaslatát Štefan Osuský csehszlovák követ utasította el a legvehemensebben 1928. szeptember 11-én mondott beszédében.²⁴

A Népszövetség következő, 1929. évi közgyűlésén, a plenáris ülésen újból szóba került a nemzetközi kisebbségvédelem ügye. Itt például Gustav Stresemann német külügyminiszter többek között arról beszélt, hogy a Népszövetségnek nem csupán az ún. „panasz eseteket” kellene vizsgálat tárgyává tennie, hanem folyamatosan figyelemmel kellene kísérnie a kisebbségvédelmi szerződések hatékonyságát az egyes államokban; szerinte tehát időszerű volna a már egyszer javasolt Kisebbségügyi Állandó Bizottság létrehozása. A Népszövetség szóban forgó plenáris ülésén Apponyi Albert magyar képviselő azt sürgette, hogy a panaszt tevő kisebbségekkel is közöljék az érintett kormányok reagálását az általuk benyújtott petíciókra, sőt e kisebbségeknek adassék rá lehetőség, hogy ők is kifejthessék véleményüket kormányaik álláspontjával kapcsolatban. A milliós kisebbségeket bekebelezett államok képviselői, természetesen erről már hallani nem akartak. A Népszövetség tárgyalta 1929. évi szeptemberi közgyűlésén a román Mironescu például azt fejtegette, hogy a kisebbségi jogok esetleges további kiterjesztése semmiképpen sem kívánatos, az szerinte ugyanis veszélyeztetné Európa békéjét.²⁵

*

A huszas és harmincas évek folyamán a csehszlovákiai magyarság vezetői is több ízben informálták petíciókba foglalt sérelmeikről a Népszövetséget. Az első olyan jellegű beadványt 1921. szeptember 10-i keltezéssel Kutkafalvy Miklós, Illés József és Balogh-Beéry László szignálták s benne arra hívták fel a Népszövetség figyelmét, hogy Csehszlovákia nem hajlandó biztosítani a kárpátaljai Ruténföld autonómiáját, bár erre őt a kisebbségvédelmi szerződés rendelkezései egyöntetűen kötelezik. A petíció tételesen felsorolta azokat a csehszlovák kormányintézkedéseket, amelyek sértik a saint-germain-i szerződés idevonatkozó rendelkezéseit.²⁶

A következő, 1923. április, Losonc keltezésű felvidéki magyar petíció a „szlovákiai és ruténföldi kisebbségek” nevében azok kiszolgáltatottságáról informálta a Népszövetséget. A

beadvány aláírói - Korláth Endre, Körmendy-Ékes Lajos, Lelley Jenő, Nitsch Andor, Petrások Ágoston, Petrogalli Oszkár, Szalay László, Szent-Ivány József, Szilassy Béla - konkrét adatokkal bizonyították, hogy a csehszlovák államhatalom és törvényhozás nem tesz eleget a saint-germain-i nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésben vállalt kötelezettségeinek. Az említett beadvány a következő problémaköröket tárgyalta: 1. A csehszlovák közigazgatás és a kisebbségek. 2. A nemzeti kisebbségek statisztikája. 3. A kisebbségek érintkezése az állammal. 4. Iskolai ügyek és a nemzeti kisebbségek kultúrája. 5. A kisebbségek gazdasági helyzete. 6. Az agrárreform. 7. A nemzeti kisebbségek általános helyzete Szlovákiában. 8. Ruténföldi a kisebbségek szempontjából.²⁷

Az 1924. évben a felvidéki magyar politikusok a csehországi németek vezetőinek egy csoportjával együtt közös petícióban informálták a Népszövetséget a csehszlovákiai agrárreform kisebbségellenes tendenciáiról. Aláírói magyar részről Jabloniczky János, Korláth Endre és Szent-Ivány József voltak.²⁸

A következő csehszlovákiai magyar petíció 1925. április, Prága keltezésű. Aláírói - Füssy Kálmán, Jabloniczky János, Korláth Endre, Körmendy-Ékes Lajos, Lelley Jenő, Palkovich Viktor, Szent-Ivány József - a csehszlovák állampolgárság jogtalan megtagadásának gyakori tényére hívták fel a Népszövetség figyelmét, s egyúttal kérték a kisebbségvédelmi szerződés idevonatkozó rendelkezéseinek igazságos alkalmazását.²⁹

E tényfeltáró petíciók sem voltak természetesen semmilyen pozitív hatással a hazai fejleményekre, mivel a Népszövetségi Tanács egyetlen esetben sem tartotta indokoltnak azokkal érdemben foglalkozni. A Népszövetség kisebbségi titkársága kikérte ugyan a csehszlovák kormány véleményét ezekkel a petíciókkal kapcsolatban, jellemző azonban, hogy ezeket a válaszokat a hármás-bizottságok teljes mértékben kielégítőeknek és megnyugtatóknak találták.

Az 1921. szeptember 10-ei keltezésű petíció tartalmát például a csehszlovák kormánynak arra adott válaszával együtt a Belgium, Japán és Olaszország képviselőiből létrehozott hármás-bizottság tette vizsgálat *tárgyává*. Az említett bizottság 1922. január 14-i ülésén végül is úgy határozott, hogy a csehszlovák kormány részéről nem történt jogsérelem, s ezért a Népszövetségi Tanács figyelmét sem kell felhívni az érdemi közbelépésre. A bizottságot ugyanis tökéletesen megnyugtatta az az ígéret, mely szerint a prágai kormány rövidesen eleget szándékszik tenni a kisebbségvédelmi szerződésben vállalt kötelezettségének s konkrétan is hozzálát a Ruténföld autonómiájának megvalósításához.³⁰

A konkrét sérelmek orvoslására a Népszövetség részéről nem volt tehát semmilyen reális kilátás, ennek ellenére a felvidéki magyarság néhány esetben a harmincas években is élt panasztevesi jogával. Például az 1930. évi népszámlálás lebonyolításának módjával kapcsolatban a magyarság vezetői két ízben is panasszal fordultak a Népszövetséghez. Egyik beadványukat 1930. november 18-án nyújtották be s ebben felhívták a figyelmet arra, hogy a népszámlálás tervezett rendszere nem respektálja a csehszlovákiai magyarság nemzetközileg garantált kisebbségi jogait.³¹ A következő, a népszámlálási törvénytelenégeket és visszaéléseket felsorakoztató petíció benyújtására a népszámlálás lebonyolítása után, 1931 januárjában került sor.³² E kézzelfogható tényekkel alátámasztott beadványok azonban szintén elsikkadtak a Népszövetség bürokratikus útvesztőjében.

*

Hosszú évek áldatlan nemzetiségpolitikai gyakorlata bizonyította, hogy a győztes nagyhatalmak által megalkotott és a Népszövetség által garantált kisebbségvédelmi rendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és elvárásokat, sőt az a gyakorlatban szinte teljesen csődöt mondott. Amint az kezdettől fogva sejthető volt, az utódállamok - a Csehszlovák Köztársaságot is beleértve - nem tettek eleget e szerződésekben vállalt

kötelezettségeiknek. Sajnálatos módon a népszövetségi garancia sem jelentette a nemzeti kisebbségek számára nemzetközileg biztosított jogaik maradéktalan és tényleges tiszteletben tartását.

A csehszlovák kormány - amint arról már szóltunk - aláírta ugyan a fennhatósága alá került nemzeti kisebbségek jogait biztosító szerződést, annak méltányos végrehajtását azonban kezdettől fogva szabotálta, illetve különböző jogi és alaki kibúvókat keresett rendelkezéseinek megkerülésére és leszűkítésére. A nemzetközi, a Népszövetségi Tanács által gyakorlandó ellenőrzést pedig egyszerűen az állam belügyeibe való beavatkozásnak minősítette. E. Beneš csehszlovák külügyminiszter például a Nemzetgyűlés külügyi bizottsága előtt 1929. június 5-én tartott exozéjában nyíltan kifejtette, hogy megítélése szerint a kisebbségi kérdés belügy, s abba semmilyen nemzetközi fórumnak nincs joga beavatkozni. „Soha nem engedhetjük meg - hangsúlyozta Beneš-, hogy bárki is jogainkhoz nyúljon...” Szerinte azonban teljesen fölösleges is nemzetközi fórum elé tárnai a csehszlovákiai kisebbségek ügyét, mivelhogy a nemzetközi szerződések „a kisebbségeknek kevesebbet nyújtanak, mint amennyit mi adunk, ez az én jogi és politikai meggyőződésem” bizonygatta a csehszlovák külügyminiszter.³³

Beneš később, a Csehszlovák Köztársaság 1939. évi széthullása után sem volt képes belátni tévedését. Továbbra is azt állította, hogy Csehszlovákia sokkalta több jogot biztosított a bekebelezett nemzeti kisebbségeknek, mint amennyire az 1919. szeptember 10-én aláírt kisebbségvédelmi szerződésben kötelezettséget vállalt.³⁴ Az idézett beneši tételnek azonban a csehszlovák nemzetiségi politika húszéves gyakorlata a legékesebb cáfolata.

A kisebbségi petíciók fentebb ismertetett elbírálási módja - amint arra már utaltunk - a sértett kisebbségeknek nem nyújtott szinte semmilyen konkrét védelmet. A Népszövetségi Tanács csaknem minden esetben kielégítőnek találta az érintett kormányok válaszát az egyes kisebbségek panaszbeadványaival kapcsolatban s ezután a panaszt tevő fél ügyével érdemileg már nem is foglalkozott. Az érintett kisebbséggel hivatalosan még azt sem tartották fontosnak közölni, hogy panaszbeadványát miért utasították el, arról pedig már szó sem lehetett, hogy a panasztevők betekintést nyerhessenek a szerintük jogsértően eljáró kormányok válaszába s arra így esetleg újból reagálhassanak, illetve megtehessék az arra vonatkozó észrevételeiket.

A kisebbségi kérdés és kisebbségi jog szakemberei ezért többször is felhívták a figyelmet a népszövetségi garanciák csekély hatékonyságára a nemzetközi kisebbségvédelemben. „Szomorú, de úgy van - mutatott rá például Wlassics Gyula egyik tanulmányában -, hogy a már meglevő és nemzetközi garancia alá is helyezett kisebbségvédelmi szerződéseket, sőt az erre vonatkozó törvényeket és rendeleteket nem tartják be. Meg kell állapítanunk azt is, hogy a Nemzetek Szövetsége - habár az utóbbi időben sikerrel működik még távol áll attól, hogy teljesen érvényt is tudjon szerezni a kisebbségi jogok hatályos gyakorlásának és a kisebbségi sérelmek valódi orvoslásának.” Pedig - fejtegette a továbbiakban Wlassics Gyula „Európában addig nyugalom nem lesz, míg a kisebbségi kérdést valamely megnyugtató módon megoldani nem tudják.”³⁵

A Népszövetség eltussoló, a kisebbségi panaszokkal szemben szinte cinikus nemtörődömséget tanúsító eljárását az utódállamok kormányai sokszor kimondottan biztatásnak vették. Látván azt, hogy zavartalanul folytathatják kisebbségeik politikai, gazdasági és kulturális elnyomását, éltek is ezzel a lehetőséggel. Az utódállamok kisebbségellenes politikája így aztán egyre inkább a tervszerű elnyomás és asszimiláció jellegét öltötte magára.

A Népszövetséghez benyújtott kisebbségi panaszok sok esetben magára a panaszt tevő kisebbségre is veszélyesek voltak. A megvádolt államok és kormányok ugyanis minden ellenük benyújtott panaszt igazságtalan rágalomnak minősítettek, s a Népszövetségnek adott válaszukban a panaszos kisebbséget nevezték békétlen, az államhatalommal szemben illojálisan viselkedő, a törvényes rendet felforgatni igyekvő elemnek.

Az elmondottaktól függetlenül azonban a Népszövetség kisebbségvédelmi funkciójának - annak minden tökéletlensége és hatástalansága ellenére - volt bizonyos pozitív kihatása is. Annak ellenére, hogy a panaszos kisebbségek gyakorlatilag szinte soha nem részesültek jogorvoslásban, a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésekben biztosított jogok pusztán tényének tudata, valamint a jogsérelmek legmagasabb nemzetközi fórumhoz való betérjesztésének lehetősége, és ezáltal bizonyos tekintetben nemzetközi ügyvé váló tétele, hathatósan növelte az idegen államokba bekebelezett nemzettöredékek öntudatát, sokszor bátor kiállását az őket elnyomó államhatalommal szemben. „Megteszünk tőlünk telhetőleg mindent - szögezte le például a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség nevében Szüllő Géza a Népszövetségi Ligák Világszövetségének angliai közgyűlésén 1934. május 25-én -, hogy a kisebbségi jogokat megóvjuk s megtartásukat követeljük, mert meg vagyunk győződve, hogy a kisebbségi kérdés megoldása nélkül nincsen meg az az atmoszféra, amelyben meg lehessen találni a békét, a megnyugvást.”³⁶ Bár ekkorra már mindenki tisztában lehetett vele, hogy a kisebbségvédelmi rendszer által biztosított jogi garanciák nem sokat érnek, ennek ellenére hivatkozási alapul szolgálhattak a hozzájuk makacsul ragaszkodó nemzeti kisebbségek számára. Az idegen fennhatóság alatt élő kisebbségek így nemzetközileg elismert, törvényes jogaikra hivatkozva követelheték az őket megillető konkrét politikai, nyelvi, kulturális és gazdasági jogok biztosítását, illetve azok tiszteletben tartását.

A Népszövetségen kívül több nemzetközi - politikai, társadalmi és kulturális - szervezet iktatta be programjába a kisebbségi kérdéssel való foglalkozást és a kisebbségvédelmet. Ezek közül legjelentősebb volt a Népszövetségi Ligák Világszövetsége (Union Internationale des Associations pour la Société des Nations) és az Interparlamentáris Unió (Union Interparlementaire).

A Népszövetségi Ligák Világszövetsége a kisebbségek képviselőinek olyan nemzetközi tekintéllyel rendelkező nyilvános fóruma volt, amely lehetővé tette számukra, hogy problémáiknak és panaszainak az egész világ előtt hangot adjanak. A szervezet kapcsolatot tartott fenn a Népszövetséggel is s ez a tény nagy mértékben növelte tekintélyét; határozatainak és döntéseinek azonban csakis erkölcsi súlya volt, mivel hivatalos politikai vagy végrehajtási hatalommal e szervezet nem rendelkezett. A szövetség tanácsa 1921. október 15-i bécsi ülésén úgy határozott, hogy külön Kisebbségi Titkárságot hoz létre, amelyet a kisebbségvédelem problémáinak tanulmányozásával bízott meg. A bizottság, amelynek elnöke a neves angol szaktekintély, Sir W. Dickinson lett, 1922 januárjától rendszeresen gyűjtötte, vizsgálta és értékelte a kisebbségek helyzetére vonatkozó adatokat, illetve igyekezett behatóan foglalkozni az egyes kisebbségek panaszaival.³⁷

A Népszövetségi Ligák Világszövetségének kisebbségvédelmi programja abból indult ki, hogy az érvényben levő hivatalos kisebbségvédelmi szerződések csupán a kisebbségi jogok minimumát tartalmazzák, ezért e jogok skáláját folyamatosan bővíteni kell. A szervezet Kisebbségi Bizottsága a Népszövetség által alkalmazott kisebbségvédelmi eljárást egyáltalán nem tartotta megfelelőnek, ezért 1922 első felében részletes programot dolgozott ki a faji, nyelvi s vallási kisebbségek jogállásának méltányosabb rendezése érdekében. Az 1922 júniusában a világszervezet prágai kongresszusán nyilvánosságra hozott program helyesen hívta fel a figyelmet arra az alapelvre, hogy a kisebbségekkel való bánásmód nem nyilvánítható az egyes államok szuverén belügyévé. A Kisebbségi Bizottság programjának egy kilenc pontból álló határozati javaslat is részét képezte, amelynek leglényegesebb részei a kisebbségek nyelvi jogainak hatékonyabb tiszteletben tartása és egy, a Népszövetségi Tanács által létrehozandó bizottság létesítése érdekében tett javaslat voltak. A Népszövetségi Tanács által kinevezendő állandó bizottság - a Sir W. Dickinson által megfogalmazott javaslat szerint - késedelem nélkül és a helyszínen lett volna köteles kivizsgálni a kisebbségeket ért sérelmeket.³⁸

A Népszövetségi Ligák Világszövetsége Kisebbségi Bizottságának ún. prágai programja ellen éppen az utódállamok - Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia - és Lengyelország delegációi tiltakoztak a leghevesebben. A bizottság által beterjesztett határozati javaslatot azonban a konferencia résztvevői mégis elfogadták, mire mind a négy említett delegáció bejelentette, hogy nem vesz részt a világszervezet további munkájában.³⁹

A szóban forgó határozati javaslatnak, természetesen, nem lett és nem is lehetett semmilyen gyakorlati jelentősége. A Népszövetségi Ligák Világszövetsége nem rendelkezett semmilyen végrehajtó hatalommal, határozatai csupán erkölcsi súllyal bírtak. A prágai kongresszuson elfogadott javaslatokat megküldték ugyan a Népszövetségnek, azokkal azonban sem a Népszövetség Közgyűlése, sem a Népszövetségi Tanács nem tartotta szükségesnek érdemileg foglalkozni.⁴⁰

A Népszövetségi Ligák Világszövetségének munkájában a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség képviselői is részt vettek. A szövetség 1922. június 3-8-a között megtartott prágai kongresszusán vették fel a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Ligát a szervezet rendes tagjává. A csehszlovákiai magyarok delegációjának díszelnöke Szüllő Géza, elnöke Novék Béla, alelnöke pedig Flachbarth Ernő lett.⁴¹

A másik hasonló jellegű nemzetközi szervezet a nagymúltú Interparlamentáris Unió volt. 1889-ben alakult Párizsban angol és francia kezdeményezésre. Az Interparlamentáris Unió a háború előtti években, évtizedekben az államok és nemzetek megbékélésének ügyén fáradozott, szorgalmazta az általános leszerelést, célul tűzte ki az egyes államok bel- és külpolitikai demokratizálását stb. A háború és a békekötések után a kisebbségi kérdés vált e jelentős világszervezet egyik alapvető problémájává. 1922-től a szervezet kebelén belül már állandó Etnikai és Gyarmatügyi Bizottság működött.⁴²

Az Interparlamentáris Unió közgyűlésein - természetesen, leginkább az Etnikai és Gyarmatügyi Bizottság ülésein - nagyon gyakran szó esett a nemzetközi kisebbségvédelem nehezen megoldható problémájáról. Többször szóba került az e téren vállalt népszöveségi garancia alacsony határfoka. Szomorú tény, hogy az utódállamok delegációi itt is egyöntetűen negatív szerepet játszottak, s leginkább kisebbségellenes megnyilatkozásaikkal hívták fel magukra a figyelmet. Például az Unió Etnikai és Gyarmatügyi Bizottságának 1926 augusztusi genfi ülésén mind a román, mind a jugoszláv delegátus a kisebbségi jogok javasolt kiszélesítése ellen foglalt állás. Ezen az ülésen ugyanis több ország delegátusa - Németországé, Svájcé, Magyarországé, Angliáé, Olaszországé stb. a nemzetközi kisebbségvédelem tökéletesítésének szükségességét szorgalmazta felszólalásaiban. A magyar delegátus által előterjesztett javaslat alapvető módon reformálta volna meg a Népszövetségi Tanács kisebbségvédelmi eljárását. A javaslattevő magyar delegátus ugyanis igazságtalannak minősítette az ún. kontradiktórius eljárás hiányát, valamint azt a gyakorlatot, mely szerint csakis a Tanácsban képviselt állam delegátusának kezdeményezésére indulhatott be az ún. judicial act stb. A magyar javaslat elvben elfogadta a nemzetközi kisebbségvédelem adott rendszerét, de annak továbbfejlesztését, tökéletesítését ajánlotta. E javaslat szerint a kisebbségek jogainak védelmezői továbbra is a Népszövetségi Tanács és az Állandó Nemzetközi Bíróság lennének, de a sértett feleknek jogukban állna tetszésük szerint fordulniuk akár az egyik, akár a másik nemzetközi fórumhoz. (A fennálló gyakorlat szerint ugyanis csak a Népszövetségi Tanács kérhette ki az Állandó Nemzetközi Bíróság véleményét, illetve kérhette döntését valamilyen konkrét ügyben.) A magyar javaslat a továbbiakban szót emelt amellett, hogy a Tanácsban nem képviselt államok delegátusai, sőt maguk a sértett kisebbségek is jogosultak legyenek a jogi eljárás, a judicial act megindítására.⁴³

Az Etnikai és Gyarmatügyi Bizottság figyelemre méltónak és megvizsgálandónak nyilvánította a magyar javaslatot, annak ellenére, hogy azt az utódállamok képviselői a leghatározottabban elleneztek. A jugoszláv küldött például azt fejtegette, hogy szerinte a

kisebbségi kérdés napirendben tartása állandó veszedelmet jelent a világbékére, kéri tehát a magyar javaslat elutasítását. Hasonló nézeteket vallott a román küldött is. Ő egyenesen azt javasolta, hogy a kisebbségi kérdést végérvényesen ki kell iktatni az Interparlamentáris Unió munkarendjéből, mivel a kisebbségvédelem - a román álláspont szerint - csak egyes államok sajnálatraméltó eszköze politikai izgatásra, hogy ezzel mindenkép fölforgassák a jelenlegi helyzetet és a békeszerződésekre épített új rendet”.⁴⁴

Az Interparlamentáris Unió döntései, határozatai, állásfoglalásai természetesen - a Népszövetségi Ligák Világszövetségeihez hasonlóan - senkire sem voltak kötelezőek. Az Unió csupán ajánlhatta azok figyelembe vételét az egyes kormányoknak, illetve a Népszövetségnek. Rendszeres közgyűlései azonban mégis jó alkalmul szolgáltak arra, hogy az egyes országok parlamenti képviselőinek figyelmét ráirányítsák a megoldatlan kisebbségi problémákra, s így azokat bizonyos mértékben nemzetközi kérdéssé tegyék.

Jegyzetek

- 1 Magyarország népessége a trianoni béke után. Magyar Statisztikai Szemle, 1923. január-február, 3.; Recensement de la population en 1920. VI. Publications Statistiques Hongroises. Nouvelle série. 76. Volume. Budapest 1929., 1-es számú térképmelléklet.
- 2 Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest 1989., 23-33.
- 3 Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975*. Budapest 1977., 38.
- 4 Masaryk, T. G.: *Az új Európa*. Košice 1923., 39.
- 5 A világszervezet hivatalos francia neve Société des Nations volt, aminek a pontos magyar megfelelője Nemzetek Szövetsége lenne. A korabeli magyar szakirodalomban és sajtóban azonban - minden bizonnyal a német nyelvterületen meghonosodott Völkerbund hatására - inkább a Népszövetség variáns vált uralkodóvá, bár nem volt ritka a Nemzetek Szövetsége alak sem. Tanulmányunkban mi is a Népszövetség változatot használjuk, kivéve az olyan eseteket, amikor a Nemzetek Szövetsége elnevezés egyenes magyar idézetben fordul elő.
- 6 Galántai József: i.m. 54-58.
- 7 Osuský, Štefan: *Ochrena menšin*. Průdy, 1922. január, 10-12. Peška Zdeněk: *Národní menšiny a Československo*. Bratislava 1932., 34-35.; Galántai József: i.m. 71-72.
- 8 Osuský, Štefan: i. m. 13.; Peška Zdeněk: i. m. 37-38.
- 9 Galántai József: i. m. 85., 189-192.
- 10 Uo. 123.
- 11 Jelen tanulmányunkban mellőzzük a Romániával és Jugoszláviával kötött szerződések ismertetését, és konkrétan csakis a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés bemutatására szorítkozunk
- 12 Sbirka zákonú a nař ízení státu československého. Ročník 1921., 2301-2315.
- 13 Megjegyzendő, hogy a szerződés eredeti francia szövegében a „cseh-szlovák”, „Cseh-Szlovákia” szóalakok fordulnak elő (La Tchéco-Slovaquie), a szöveg cseh fordításából a kötőjel azonban már kimaradt
- 14 Sbirka zákonú a nař ízení srátu československého. Ročník 1921., 2301-2315.
- 15 A Népszövetségi Tanácsnak 1920 és 1922 között nyolc; tagja volt, négy állandó és négy időlegesen választott tag. (A négy állandó tag a négy nagyhatalom Anglia, Franciaország, Olaszország, Japán - volt; eredetileg az USA is állandó lapja lett volna a Tanácsnak mivel azonban nem lett tagja a Népszövetségnek, a Tanácsban sem képviselthette magát. 1922-ben a Tanács választott tagjainak számát hatra emelték. 1926-ban Németországot is a Tanács állandó tagjává nyilvánították, az időlegesen választott tagok számát pedig kilencre emelték.
- 16 Galántai József: i. m. 141.
- 17 Hajn, Alois: *Problém ochrany menšin*. Praha 1923., 48.; Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest 1930., 153-158. Peška Zdeněk: i. m. 109-110.; *A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve*. Összeállította Baranyai Zoltán. II. át- dolgozott kiadás. Bratislava - Pozsony é. n., 129-137.; Société des Nations Journal Officiel, 1920. november-december, 8-9.
- 18 Société des Nations. Actes de la deuxième Assemblée, Séances plénières. Genève, 1921., 838.; A kisebbségi jogok... i. m. 138-189.; Galántai József: i. m. 1216.;
- 19 Hajn, Alois: i. m. 49.; Buza László: i. m. 159-161.; Peška Zdeněk: i. m. 111112.; A kisebbségi jogok... i. m. 141-145.; Galántai József: i. m. 217-218.
- 20 Buza László: i. m. 163-174.; Peška Zdeněk: i. m. 112-113.; Galántai József: i. m. 218-219.
- 21 Galántai József: 219-220.
- 22 Buza László: i. m. 181-182.; Galántai József: i. m. 221-223.
- 23 A kisebbségi jogok... i. m. 147-150.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf, 1.sz. (1990. január)

- 24 Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jog fejlődése és reformja a Nemzetek Szövetségénél*. Magyar Szemle, 1929 március, 193-195.
- 25 Nagy Iván: Kisebbségi szemle. Külügyi Szemle, 1930 január, 115-120.
- 26 A kisebbségi jogok... i. m. 265-266.
- 27 Uo. 272-273.
- 28 Uo. 273-274.
- 29 Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség*. Budapest 1925., 35-37.; A kisebbségi jogok... i. m. 284-285.
- 30 Buza László: i. m. 344.
- 31 *A magyarság törvényhozói petícióval fordultak a népszövetséghez a népszámlálás tisztaságának megvédelmezése érdekében*. Prágai Magyar Hírlap, 1930. november 29., 1-2.
- 32 *A keresztényszocialista párt zsolnai pártvezetői ülésén Szüllő nagy beszédben lerögzítette álláspontunkat a kisebbségi jogok, a belpolitikai helyzet s a gazdasági válság kérdéseiben*. Prágai Magyar Hírlap, 1931. február 7., 1-3.
- 33 *Beneš expoze a kisantant konferenciájával, a kisebbségi és jótételi kérdésről*. Prágai Magyar Hírlap, 1929. június 6., 1-2.
- 34 Beneš, Edvard: *Mnichovské dny*. Praha 1968., 8.
- 35 Wlassics Gyula *A kisebbségi jogvédelem*. In.: *A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve*. Összeállította Baranyai Zoltán. II. átdolgozott kiadás. Bratislava-Pozsony é. n., 15-16.
- 36 *Szüllő Géza felszólalása a népszövetségi ligák uniójának angliai közgyűlésén*. Prágai Magyar Hírlap, 1934. május 26., 1.
- 37 Hajn, Alois: i. m. 208-209.
- 38 Uo. 270-283.
- 39 Uo. 209-211.
- 40 Uo. 211.
- 41 *A népszövetségi kongresszus*. Prágai Magyar Hírlap, 1922. június 4., 1-2.; Balla Pál: *A felvidéki magyarság külpolitikai tevékenysége*. Hangel László szerk.: *Mit élt át a Felvidék?* 1940., 15.
- 42 Hajn, Alois: i. m. 212-213.
- 43 Radisics Elemér: Genfi levél. Magyar Külpolitika, 1926. szeptember 16. 4-6.
- 44 Uo.